
TEORIJA ARGUMENTACIJE OSWALDA DUCROTA

Namen članka je prikazati teorijo argumentacije francoskega jezikoslovca in filozofa Oswalda Ducrota. Izhajajoč iz strukturalne razlike med stavkom in izjavo avtor v kritičnem dialogu s tradicijo govornih dejanj razvije novo teorijo argumentacije – »teorijo argumentacije v jeziku«. Ducrot s to teorijo raziskuje argumentativni potencial jezika kot sistema in pokaže, da so v jezik kot sistem že vpisane določene argumentativne lastnosti. Argumentacija ne temelji na dejstvih ali logični dedukciji, ampak je vpisana v t. i. argumentativne operatorje (nekateri vezniki, členki in prislovi). V zadnji fazi Ducrot argumentacijo utemljuje na toposih kot neki (jezikovni) skupnosti skupnih, splošnih in stopnjevalnih strukturah. V zadnjem delu članka je Ducrotova teorija argumentacije aplicirana na primeru besedilne vrste komentar, nakazane pa so tudi smernice za nadaljnji razvoj teorije toposov.

1 Uvodne pripombe

V članku¹ predstavljam zdaj že dodobra uveljavljeno teorijo argumentacije francoskega filozofa in lingvista Oswalda Ducrota. Če lahko rečemo, da argumentacija kot dejavnost obstaja tako dolgo kakor človek – kot bitje jezika – in ima razpravljanje o njej dovolj dolgo in zanimivo zgodovino, pa se kot predmet teoretičnega opazovanja pojavi šele pred dobrimi tremi desetletji.

Naj že kar na začetku opozorim na dejstvo, ki Ducrotovi, lahko bi rekli avtorski teoriji argumentacije podeljuje status nove, drugačne in ne nazadnje tudi produktivne teorije. »Teorija argumentacije v jeziku«, kakor jo je prvi imenoval njen avtor, meri na argumentacijo kot bistven del jezika samega, na postopek torej, ki ne temelji niti na dejstvih zunajjezikovne realnosti niti na silogizmih formalnologičnega sklepanja.

Ducrotova teorija zadeva argumentativni potencial jezika kot sistema, kar pomeni, da so v njem že vpisane določene argumentativne lastnosti, da lahko jezik tako rekoč argumentira sam po sebi in sam od sebe. Govorimo torej o argumentaciji kot specifičnem mehanizmu diskurza, pri čemer je sleherna argumentativna vloga diskurza

¹ Članek je prirejen po mojem diplomskem delu z naslovom *Teorija jezika Oswalda Ducrota*, ki sem ga napisal in zagovarjal pod mentorstvom doc. dr. Simone Kranjc in izr. prof. dr. Jelice Šumić Riha.

ali njegovega dela, torej izjave, določena s svojo stavčno strukturo. Če si privoščimo skromno besedno igro, lahko rečemo, da je govor o argumentaciji v jeziku pravzaprav govor o vlogi jezika v argumentaciji. Od tod tudi poimenovanje teorije kot teorije argumentacije v jeziku.

2 Ducrotov strukturalizem

2.1 Strukturalni delitvi stavek – izjava in pomen – smisel

Naš prvi vstop v Ducrotovo teorijo jezika bomo začeli z – z metodološkega vidika nujno – ločitvijo med redom stavka in redom izjave, ki je splošno teoretsko izhodišče strukturalističnega pristopa v jezikoslovju vse od njegovega utemeljitelja de Saussurja naprej. Predpostavka strukturalizma je stroga ločitev med jezikom (*langue*) in govorom (*parole*), kar se na ravni njunih segmentov odraža kot ločevanje med stavkom – kot delom jezika – in izjavo – kot delom govora. Ducrot razlaga: »Izjava, ki je torej definirana kot fragment govora, se mora ločiti od stavka, ki je lingvistova konstrukcija, pripomoček za pojasnitev izjave« (Ducrot 1988: 176). Stavek je torej nekakšna abstraktna podlaga izjav, izjave pa so vselej konkretne, realizirane v govoru.

Nadaljnja opozicija zadeva ločevanje pomena (*signification*) in smisla (*sens*). »Kadar semantično opredeljujem stavek, govorim o njegovem 'pomenu', besedo 'smisel' pa prihranim za semantično opredelitev izjave,« pravi Ducrot (1988: 180). Pomembna opomba, ki jo dalje doda avtor, opozarja na običajno pojmovanje, ki smisel izjave reducira na stavčni pomen z dodanimi sestavinami iz diskurzivne situacije in ga Ducrot zavrača: »[P]omena ne dojemam kot sestavino smisla, ne da bi mogel utemeljiti, zakaj ga ne dojemam tako« (Ducrot 1988: 180). Razlika med njima je zato izvorna. Stavčni pomen, ki je zgolj množica navodil za interpretacijo določene izjave, torej za konstrukcijo smisla, ima »napotovalno naravo«, saj interpretu predpisuje, kako naj poteka njegova interpretacija. Stavek nam pove, »kako naj ravnamo, ko moramo interpretirati [...] izjave, predvsem pa specificira tip informacij, ki jih moramo poiskati v kontekstu« (Ducrot 1989: 3).

Ducrotov načrt izdelati semantično deskripcijo nekega jezika *J* je tako usmerjen v opazovanje stavčnih mehanizmov, ki tvorijo skupek navodil za interpretacijo smisla stavčne manifestacije – izjave. Med temi mehanizmi se Ducrot posveča predvsem tistim, ki imajo argumentativno vrednost in se kot taki predstavijo interpretu izjave. Kot bomo videli v nadaljevanju, je izhodišče teorije argumentacije v jeziku hipoteza, da nekateri segmenti diskurza vsebujejo argumentativno moč, ki naslovnika, ki mu je taka izjava namenjena, nujno vodijo k določenemu zaključku. Ta se lahko kaže kot določitev ali vsaj omejitev možnega nadaljevanja diskurza ali pa v širšem smislu kot izgradnja same govorne situacije, v kateri se odvija nek diskurz.

2.3 Diskurzivna navezava izjav

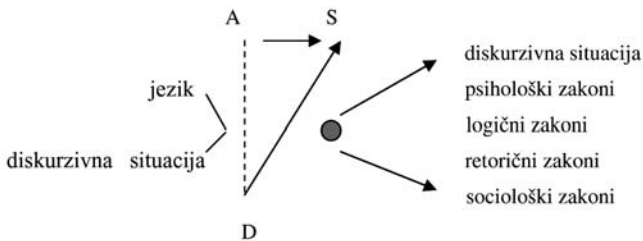
Med glavne strukturalistične poteze Ducrotove semantike sodi tudi že nakazana diskurzivna navezava (vsaj) dveh izjav, ki postane minimalna enota diskurza in s

tem tudi predmet semantičnega opisa. Argumentacija kot osrednji diskurzivni postopek in ekskluzivni konstituent smisla vselej poteka v verigi izjav, pri čemer je sleherni izjava bodisi argument za naslednjo bodisi sklep glede na predhodno izjavo. Za izjavo je torej konstitutivno njeno nadaljevanje, ki je vpisano že v samo njeno izrekanje. Izjava je določena »s tistim, kar ni« (Šumić Riha 1987: 63) – če ima znotraj diskurzivne navezave vlogo argumenta, jo določa temu sledeča ustreznost izjava kot sklep, če pa je sama že nadaljevanje prejšnje sekvence, jo določa izjava pred njo.²

3 Tradicionalna koncepcija argumentacije

Tradicionalno se je opazovanje postopka argumentacije koncentriralo predvsem na primere, ko je nek govoreči subjekt neko izjavo *A* postavil kot argument za neko drugo izjavo *S*. Ta elementarni primer bi lahko zapisali kot »*A*, torej *S*«. Po Ducrotu (1989: 5) sta bili za tako argumentacijo potrebni dve predpostavki. Nujno je bilo, da se izjava, ki nastopa kot argument, nanaša na neko dejstvo *D*, kar pomeni, da jo lahko imamo za resnično ali neresnično – ne glede na to, ali iz nje želimo sklepati na *S* ali ne. Poleg tega pa mora imeti to isto dejstvo *D* lastnost, da implicira resničnost oziroma veljavnost in možnost sklepa *S*, da torej podpira sklep *S*.

Pomembno pri vsem tem je dejstvo, da jezik v tem konceptu argumentacije ne igra pomembne vloge. Zveza med *A* in *S* je popolnoma neodvisna od jezika, temelji pa na golem privzetju dejstva *D* kot omogočevalca samega argumentiranja in sklepanja. Ta vez med predmetnostjo in sklepom, ki torej omogoči argumentiranje, je odvisna tudi od drugih kontekstov in same diskurzivne situacije, ki je seveda nujni pogoj nekega argumentativnega postopka nasploh. Ducrot pokaže naslednjo shemo:

Kot je razvidno iz same sheme, ima jezik samo drugotno vlogo. Po eni strani zagotovi ustrezne povezovalce – ki pa zgolj *opozarjajo* na obstoj argumentativne zveze med *A* in *S* – obenem pa kot stavčna shema posreduje tudi med samim dejstvom *D* in izjavami, ki nastopajo v argumentaciji. Prav v tem je glavna razlika med tradicionalnim in Ducrotovim pojmovanjem argumentacije, saj postane v slednjem jezik osrednje prizorišče argumentativne moči. Vsi ostali dejavniki, ki jih je bilo treba pri

² Gre za t. i. *strukturalizem idealnega diskurza*, kar pomeni, da so te napotujoče, argumentativno močne prvine prisotne v samem idealnem diskurzu, torej v sami sintaktični strukturi stavka, realni diskurz pa je že nekaj povsem drugega, saj je realizacija idealnih stavčnopomenskih napotil k nekemu nadaljevanju stvar svobodne odločitve vsakega interpreta posebej.

tradicionalni konceptiji argumentacije upoštevati, pa z jezikom sploh nimajo nobene notranje zveze. Sem sodita tako celotna tradicija retorike in njenih načel kot tudi logika in njene dedukcije, prav od obeh teh dveh koncepcij pa je Ducrot svojo teorijo argumentacije radikalno ločil.³

4 Teorija argumentacije v jeziku in argumentativni operatorji

Ducrot se z zgoraj predstavljeno tradicionalno koncepcijo ne more strinjati že zaradi čisto preprostega preizkusa, ki ga opravi na običajnem primeru. Poglejmo si ti dve izjavi:

Peter je malo delal. (*Pierre a peu travaillé.*)

Peter je malce ('nekoliko') delal. (*Pierre a un peu travaillé.*)

Ko v dani situaciji izjavimo bodisi (a) bodisi (b), imamo v obeh primerih lahko v mislih popolnoma enako količino časa ali opravljenega dela. Resničnostni vrednosti (a) in (b) sta torej lahko identični: če je resnična ena, je tudi druga. Po klasični konceptiji bi torej ti dve izjavi kot argumenta morali napeljevati na isti sklep *S*. Vendar pa ni tako. Izjava (a) lahko nastopa kot dober argument samo za nadaljevanje tipa »*Ne more biti utrujen*«, nasprotno pa izjava (b) nima take argumentativne usmerjenosti, saj bi bilo možno nadaljevanje naslednje: »*Biti mora kar utrujen*«. Dve izjavi torej vodita v povsem nasprotni smeri oziroma v nasprotna smisla, čeprav lahko merita na enako dejanskost. Argumentacija torej v tem primeru ne poteka na osnovi dejstev, ki jih prikazujejo sami argumenti, ampak se njena moč nahaja drugod.

Ducrot zaključuje (1989: 6), da argumentacijo neposredno določa sama fraza, sam stavek, ne pa dejstvo, ki ga prinaša njegova izjava. Poglejmo si sedaj še naslednji izjavi:⁴

(c) Ura je osem.

(č) Ura je šele osem.

Če nekdo izreče izjavo (c), potem je naravno pričakovati navezavo tipa »*Zgodaj je še, ne mudi se, vzemi si čas*«. Prav tako pa je mogoče nadaljevati v obratno smer, na primer »*Pozno je, pohiti, nimava več časa*«. Vidimo torej, da je izjava »*Ura je osem*« argumentativno usmerjena proti dvema diametralno nasprotnima sklepoma. Če pa nekdo izreče (č), je situacija precej drugačna. Težko bi si predstavljali – razen v ironiji, ki deluje ravno na argumentativno sprevrženih izjavah – da bi nekdo lahko tvoril naslednjo sekvenco izjav: »*Ura je šele osem. Pozno je, pohiteti moraš!*« Mogoča se zdi samo navezava »*Ura je šele osem. Zgodaj je še*«. Izjavi tipa (c) in (č) sta torej – kljub sicer popolnoma enaki dejanskosti, saj je v obeh primerih ura natanko osem – različno argumentativno funkcionalni oziroma usmerjeni. Medtem ko je prva izjava usmerjena bodisi proti »*zgodaj*« bodisi proti »*pozno*«, pa je druga lahko samo proti »*zgodaj*«, nikoli pa proti »*pozno*«.

³ Retoriko bi v nasprotju z Ducrotovo teorijo lahko imenovali *argumentacija z jezikom*, formalna logika pa po drugi strani predstavlja svojevrsten redukcionizem diskurzivne argumentacije na formalizirane logične relacije med resničnostnima vrednostma argumentov in sklepov.

⁴ Primeri so predelani po Ducrotovih iz Ducrot 1996: 123.

Podoben sklep bi lahko naredili tudi pri opazovanju izjave »*Ura je že osem*«. V tem primeru bi se možno nadaljevanje glasilo denimo »*Pozno je, pohiti*«, nikakor pa na primer »*Zgodaj je še, vzemi si čas*«. Argumentativna usmerjenost stavka »*Ura je že osem*« torej meri proti sklepu z vrednostjo »*pozno*«, tudi v tem primeru pa je zunaj-jezikovna dejanskost enaka.

Še bi lahko nanizali katerega izmed primerov, ki jih v različnih virih navaja Ducrot, vendar se njegov namen zdaj že očitno pokaže. Argumentacija je kot specifična diskurzivna strategija že vpisana v jezik, v samo stavčno strukturo. Ta vpis argumentacije v strukturo se zgodi prav v izpostavljenih izrazih – kot na primer *malo, malce, šele*⁵ in *že* v zgornjih primerih. Ti *že* s samo pojavitvijo v izjavi določeno izjavljalčevo gledišče orientirajo proti določenemu sklepu oziroma tipu sklepov. Pomembno pri vsem tem pa je, da je po Ducrotu prav zaradi te njihove sposobnosti neko izjavo sploh šele mogoče uporabiti kot argument za nek sklep.

Zveza med izjavo-argumentom in izjavo-sklepom torej ne tiči v dejstvih in zvezah med njimi, kakor je to pojmovala tradicionalna koncepcija argumentacije, pač pa v argumentativno močnih izrazih, ki jih Ducrot imenuje *argumentativni operatorji*. V slovenščini lahko to vlogo poleg zgoraj opisanih opravljajo npr. členki *skoraj, vsaj, celo, kmalu*, nekateri vezniki in tudi prislovi kot *malo, zelo, precej* in drugi.⁶ Navodila, ki jih vsebujejo, odločajo, katero argumentativno intenco dobijo izjave, s tem pa postanejo tudi osrednja sestavina izjavnega smisla. Prav v tem dognanju je Ducrotova teorija na področju argumentacije najbolj produktivna.

4.1 Argumentativna usmeritev

Lastnost izjave, da je argumentativno usmerjena, je pravzaprav napotilo za interpretacijo njenega smisla. Argumentativna usmerjenost torej določa samo argumentativno vrednost izjave, ki je središčni del njenega smisla nasploh in zato temeljni pojem Ducrotove strukturalne semantike. Takole jo definira avtor: »Gledišče izjavljalca I je argumentativno usmerjeno, [če je] predstavljeno kot zmožno upravičiti nek določen sklep in ga narediti sprejemljivega« (Ducrot 1996: 105). Ducrotova osrednja teza je, da to predstavitev argumentativno usmerjenih gledišč določa sama lingvistična struktura segmenta diskurza, ne da bi pri tem sodelovale tudi informacije, ki jih ta segment prinaša.

Argumenti so lahko sousmerjeni ali protiusmerjeni, pri čemer prvi služijo kot argument istemu, drugi pa različnim sklepom. Poglejmo si primer argumentativno

⁵ Členek *šele* sicer izkazuje tudi drugačno argumentativno usmerjenost, ne le proti »*zgodaj*«. Z izjavo »*Peter bo prišel šele ob osmih*« je možno argumentativno podkrepiti samo sklepe tipa »*Prepozen bo, zamudil bo sestanek*«. To pomeni, da ga ne bo pred osmo uro, kar bi bilo še dovolj zgodaj itd. V tem primeru je torej *šele* argumentativno usmerjen proti »*pozno*« – fenomen, ki ga tudi Ducrot samo omenja (1996: 125).

⁶ Ducrot sicer vpelje tudi *argumentativne konektorje*, ki pa jih v tem pregledu zgolj omenjam. Glavna razlika med operatorji in konektorji je v tem, da se prvi, kakor smo videli, vedno nanašajo na sestavine znotraj enega samega govornega dejanja – če se izrazimo v terminologiji teorije govornih dejanj – medtem ko konektorji povezujejo vsaj dve izjavi z neko argumentativno vrednostjo, nastopajo torej kot vez med dvema različnima govornima dejanjema. S konektorji v slovenskem jeziku se je ukvarjal predvsem Vojko Gorjanc (Konektorji v slovnicih in opisu znanstvenega besedila, *Slavistična revija* XLVI/4, 367–388).

nasprotno usmerjenih izjav. Izjava »*Lepo je, ampak sem utrujen*« služi kot argument za zavrnitev bodisi sprehoda bodisi česa drugega, kar bi sicer lahko izkoristilo lepo vreme. Torej bi se daljša izjava lahko glasila na primer takole: »*Ne, ne grem na sprehod. Lepo je, ampak sem utrujen.*« Če pa si podrobneje pogledamo obe sestavini zgornje izjave, vidimo, da sta kot argumenta usmerjena v nasprotno smer. Če našo izjavo shematično zapišemo »*A, ampak B*«, potem je *A* usmerjen proti sklepu »*sprehod – da*« (lepo vreme je eden od razlogov za sprehod), *B* pa proti nasprotnemu sklepu »*sprehod – ne*« (utrujenost je dober razlog za odklonitev sprehoda). Tako sta oba argumenta usmerjena v nasprotno smer, k nasprotnemu nadaljevanju.

Poglejmo si še definicijo argumentativnega nasprotja. » P_1 je argumentativno nasproten p_2 , če bo v vsakem kontekstu, kjer [govorec] *L* vzame izjavo E_1 od p_1 kot uporaben argument za sklep *r*, izjava E_2 od p_2 vzeta kot uporaben argument za nasprotni sklep $\sim r$ « (Anscombe, Ducrot 1988: 164). Ducrot daje naslednja primera:

Večerja je skoraj pripravljena. (*Le dîner est presque prêt.*)

Večerja še ni čisto pripravljena. (*Le dîner n'est pas encore tout à fait prêt.*)

Prva izjava je argumentativno usmerjena proti »*Večerja je pripravljena*« in bi lahko nastopila kot uporaben argument za sklep »*Pohiti, čakamo te*«, druga pa je njeno argumentativno nasprotje, saj meri na »*Večerja ni pripravljena*« in je uporaben argument za nasprotno sklepe tipa »*Lahko še počakaš*«, »*Končaj svoje delo*« in podobno. Izjava (d) je zato argumentativno nasprotje izjavi (e), spet pa lahko opazujemo argumentativno vrednost izrazov *skoraj* oziroma *še (ne)*, ki identično zunajjezikovno dejanskost obeh izjav uporabita za nasprotna sklepa.⁷

5 Radikalni argumentativizem in topos

Fazi Ducrotovega proučevanja argumentacije, po kateri argumentacija temelji v samem jeziku oziroma v argumentativnih operatorjih in ki se na prvi pogled zdi konsistentna, je sledila nova, kritična faza t. i. radikalnega argumentativizma. Vprašanje, ki si ga na tem mestu zastavi Ducrot, je namreč naslednje: Ali imamo pravico trditi, da izjavi *P – »Peter je malce delal«* – in *P' – »Peter je malo delal«* – ne moreta imeti natanko istih sklepov, kar se sicer postavlja kot kriterij umestitve argumentacije v jezikovno strukturo?

Avtor se zaveda, da je mogoče navesti nekaj posameznih primerov, ki izpričujejo formalno uporabnost te teorije, vendar pa dvomi, da je za neko splošno deskripcijo operatorjev *malo* in *malce* – ter seveda mnogih drugih – to dovolj. Utemeljevanje te deskripcije na razpršenih in heterogenih sklepih, ki so v enem primeru možni, v drugem pa ne, bi zgolj prikrilo navidez presenetljivo dejstvo, da je oba operatorja mogoče uporabljati celo za identične sklepe.

⁷ Ducrotov pojmovni aparat je precej obsežen in že zgolj njegova močno okrnjena predstavitev bi presegla okvire te razprave. Med dvema sousmerjenima argumentoma je tako eden vselej močnejši argument, tak, hierarhični odnos med argumenti pa avtor imenuje *argumentativna lestvica*. Za nek sklep »*Pohititei moraš*« je tako argument »*Večerja je skoraj pripravljena*« močnejši od argumenta »*Večerja bo kmalu pripravljena*«, oba pa lahko postavimo na isto argumentativno lestvico.

Nek hipotetični sklep, ki pa je hkrati še kako realen, na primer »*Peter bo opravil izpit*«, je mogoče navezati tako na izjavo iz *P* kot na izjavo iz *P'*. Vse je odvisno od tega, kaj se nam v danem trenutku kaže kot najboljši razlog za uspeh: če menimo, da bo do uspeha privedlo *delo*, potem argumentiramo z izjavo *P*, če pa nasprotno mislimo, da je delo le *ovira* pri njegovem izpitu – recimo, ker ga spravlja ob živce, ker je utrudljivo itd. – potem lahko brez težav uporabimo argument iz *P'*. Prav taki mejni, a v vsakdanji govorici še kako realni argumentativni poteki so Ducrota slednjič napeljali na resen pretres njegove lastne teorije.

Ducrot torej samemu sebi dokaže, da argumentativne usmeritve izjave k nekemu določenemu sklepu ali tipu sklepov ne moremo razložiti s samo stavčno strukturo takih izjav zato sklepa, da ta usmeritev temelji na nekem navadno neizrečenem *principu*, po katerem določeno izjavo in določen sklep postavimo v medsebojno zvezo. To načelo oziroma argumentativni princip avtor imenuje *topos*.⁸

Porok argumentacije se z mesta stavčno realiziranega operatorja prestavi v globinsko, neartikulirano strukturo, ki obstaja kot »kraj srečanja« med argumentom in sklepom ter širše med govorcem in naslovnikom. Pomen nekega stavka zdaj lahko razumemo kot množico toposov, katerih uporabo dovoljuje ta stavek, brž ko je izrečen. »Odločiti se v neki dani situaciji, da izrečemo raje en stavek kakor neki drug, pomeni odločiti se, da v tej situaciji izrabimo raje neke določene topose in ne nekaterih drugih,« pravi Ducrot (1987: 55). Še več, po tej najnovejši konceptiji je sama semantična vrednost stavka ravno v tem, da stavek sam omogoči in vsili nujnost sprejetja nekih argumentativnih pogledov na zunajjezikovna dejstva.

5.1 Lastnosti toposa

V izjavi »*Toplo je, pojdimo se kopati*« sta po Ducrotovi teoriji argument »*Toplo je*« in sklep »*Pojdimo se kopati*« uspešna argumentativna navezava zato, ker temeljita na argumentativnem principu oz. toposu, ki se glasi: »Če je toplo, se je prijetno kopati«. Pri tem je seveda nujno pričakovati, da to zvezo priznava tudi sam naslovnik. Topos je zato najprej *univerzalen*, kar pomeni, da ga kot načelo interpretacije priznavata vsaj govorec in naslovljenec znotraj neke diskurzivne situacije. Če je torej razumno zaradi toplote sklepati na kopanje, potem se to ne zgodi zato, ker bi si tako pravilo izmislil sam govorec, ampak ker ga priznava vsaj minimalna skupnost udeležencev v neki diskurzivni situaciji.

Druga lastnost toposa je *splošnost*, se pravi da mora kot načelo veljati v vsaki situaciji, ne le v neki konkretni, sedanji, v kateri je trenutno apliciran. Za zgornji primer tako velja, da je v toplem vremenu vedno – ne le v trenutku, ko to izrekamo – kopanje nekaj prijetnega. Ta splošnost izhaja iz same univerzalnosti, zato lahko rečemo, da topos velja že pred vsakršno konkretno aplikacijo.

⁸ Z izjave »*Peter je malo delal*« navadno izpeljemo sklep »*Ne bo uspel opraviti izpita*«, pri čemer se sklicujemo na neko skupno točko interpretacije, na topos, ki pravi: »Manj ko delamo, manjši je uspeh«. Pri modificirani izjavi »*Peter je malce delal*« pa gre sklepanje navadno v smer »*Opravil bo izpit*«, govorec pa se sklicuje na topos »Več ko delamo, večji je uspeh«.

Najbolj presenetljiva in po Ducrotovem mnenju za lingvistično rabo toposov najpomembnejša pa je njihova tretja lastnost – *stopnjevalnost*. Po tej opredelitvi toposi skrbijo za povezavo med dvema stopnjevanjema, med katerima vzpostavijo »sorazmerje, ki bi ga matematiki označili kot 'premo'« (Ducrot 1989: 11). Če to opredelitev malo poenostavimo, lahko rečemo, da so toposi vselej formulirani po tipu »čim več *x*, tem več *y*« in narobe kot »čim manj *x*, tem manj *y*«. Taka struktura je hkrati navzoča v vsakem toposu, ki v tem smislu pravzaprav vedno nastopa kot par toposov.

Topos »Če je toplo, se je prijetno kopati« tako lahko razdelimo v dve t. i. *topični formi* »Bolj ko je toplo, bolj prijetno se je kopati« in »Manj ko je toplo, manj prijetno se je kopati«. To težnjo toposa k stopnjevalnosti lahko opišemo tudi takole: če je *x* argument za *y*, potem je večja količina *x*-a še močnejši argument za *y*.⁹

6 Topos kot gradnik pomena in besedilna vrsta komentar

Radikalni argumentativizem tako pozornost z argumentativnih operatorjev usmerja na topose in njihove tri glavne lastnosti, ki smo jih opisali zgoraj. Če je pred to zadnjo razvojno etapo Ducrot menil, da je vpeljati argumentativnost v semantično strukturo stavkov ravno naloga samih operatorjev, pa se zdaj razmerje med operatorjem in pomenom spremeni. Zdaj je naloga operatorjev zgolj specificirati uporabo toposov oziroma njemu pripadajočih topičnih form. Argumentacija je torej na drugačen način navzoča že v samem izhodiščnem stavku, in sicer v obliki toposov, ki konstituirajo pomen predikatov.¹⁰ Operator pa določi, katero topično formo je potrebno uporabiti, kakšno argumentativno moč je potrebno pripisati izjavi in podobno. Jezik, ki očitno določa argumentativno vrednost v diskurzu, tako lahko uporabljamo le, če razpolagamo s toposi in jih predpostavljamo.

Mnoštvo toposov, ki so kot sveženj vpisani v realne predikate nekega jezika, sodi v »'duhovno zakladnico' te skupnosti« (Šumić Riha 1987: 67). Topos je zato neka skupna oblika verovanj, prepričanj, sodb in predsodkov, ki tvorijo množico predikatov nekega jezika – torej konstituirajo njihov pomen. Vsak možen predikat, ki ga v neki poljubni govorni sekvenci izgovori pripadnik neke skupnosti, zato mobilizira nezavedna verovanja, ki so ostalim članom te skupnosti bolj ali manj skupna in splošna.¹¹ Ta koncept bi lahko posplošili na vsakršno komunikacijo, kar ne nazadnje pomeni, da je vsak komunikacijski dogodek tudi že oblika argumentacije v najširšem smislu.

⁹ Ducrota je v vpeljavo stopnjevalnosti toposov prepričala že sama stopnjevalna narava predikatov, ki topos sestavljajo (Ducrot 1989: 12) – pri čemer moramo izraz predikat razumeti v filozofskem pomenu, kot del stavka, ki nečemu (subjektu) pripisuje neko lastnost ali stanje. Toploto v predikatu »*Toplo je*« je namreč mogoče stopnjevati in jo tudi primerjati, na primer »*Tu je bolj toplo kot tam*« itd. Ducrot zato meni, da bi bilo »nenavadno, če se argumentativni principi, uporabljeni na teh predikatih, ne bi ozirali na njihovo stopnjevalno naravo« (Ducrot 1989: 12). Obstajati mora torej neke vrste homogenost med predikati toposa in samega argumenta – čeprav je veliko vprašanje, do kod to sorazmerje sega. Prav stopnjevanje toplote in prijetnosti kopanja nas namreč privede do skrajne situacije, ko argumentacija postane absurdna.

¹⁰ Glej op. 9.

¹¹ S tem v zvezi se zastavlja vprašanje, kako določiti skupnost, ki si nek topos deli. Nekateri toposi so namreč lahko omejeni na določeno jezikovno okolje, drugi so pogojeni kulturno ali zgodovinsko, lahko delujejo tudi znotraj neke družbeno-politične pripadnosti itd.

Del Ducrotovega obsežnega teoretskega aparata bom v nadaljevanju poskušal aplicirati na konkretnem primeru besedila. Moj pogled bo usmerjen v opazovanje in prepoznavanje toposov, na katerih temelji in deluje argumentacija. Omeniti moram, da so toposi, ki sem jih odkril z analizo besedila, lahko bolj ali manj implicitni, bolj ali manj univerzalni in da predvsem delujejo bolj ali manj transparentno, s čimer mislim na stopnjo njihove nezavednosti. Z drugimi besedami lahko rečem, da je nek predikat v argumentativni verigi lahko zares zgostitev množice toposov, ki tvorijo duhovno tradicijo neke družbe oziroma skupnosti, lahko pa so precej bolj »aktualni« in v nekem smislu precej manj oddaljeni od samega predikata.¹²

6.1 Prvi primer

V komentarju z naslovom »Evropski 11. september«¹³ se avtor obrača na dogodek, ki je v začetku meseca marca 2004 pretresel ves svet – na teroristični napad v Madridu. Madrid in z njim cela Španija sta se intenzivno pripravljala na nedeljske parlamentarne volitve, nakar ju v četrtek preseneti grozljiv teroristični napad na več vlakov v samem glavnem mestu in njegovi okolici. Še preden so opazovalci in analitiki sporočili število mrtvih in ranjenih v tej akciji, so se začela ugibanja, kdo bi lahko prevzel krivdo za napad. Trenutna lokalna situacija – volitve – in aktualno svetovno dogajanje – globalni terorizem – sta ponujala vsak po enega kandidata: baskovsko teroristično organizacijo Eta in radikalno islamsko gibanje Al Kaida. V te špekulacije se je spustil tudi avtor omenjenega komentarja. Poglejmo si naslednji odlomek:

Politični kontekst kaže na Eto: to nedeljo bodo v Španiji volitve, organizacija je precej »načeta«, po letu 2000 so španski in francoski policisti zaprli več kot 600 njenih domnevni pripadnikov, Eta je bila po mnenju nekaterih tik pred zlomom. Odmevna akcija bi ji pred volitvami vrnila medijsko in s tem tudi politično pozornost.

Brez večjih težav lahko v strukturi tega odlomka prepoznamo nekaj argumentativnih navezav. Stavek »*Politični kontekst kaže na Eto*« je sklep (*r*), ki ga avtor skuša podkrepiti s sledečimi argumenti: »*To nedeljo bodo volitve*« (1), »*Organizacija je precej 'načeta'*« (2), »*Po letu 2000 so zaprli njene pripadnike*« (3) in »*Eta je bila tik pred zlomom*« (4). Nekako povzemajoče pa deluje zadnja sekvenca »*Odmevna akcija bi ji pred volitvami vrnila medijsko in s tem tudi politično pozornost*«, ki je po mojem mnenju pravzaprav tista osnova, po kateri lahko zgoraj navedene argumente (1)–(4) povežemo s sklepom *r*. Artikulirana je namreč povezava med akcijo in trenutno politično situacijo, ki že lahko upraviči avtorjevo prejšnje sklepanje. Z drugimi besedami to pomeni, da v tej formulaciji že prepoznamo topos, ki bi ga lahko rekonstruirali kot »Eden od načinov zagotavljanja medijske in politične pozornosti je odmevna akcija«. Za razliko od drugih primerov, ki smo jih precej bolj

¹² V raziskavo sem vzel primer besedilne vrste komentar, ki v rubriki »Tema dneva« sestavljajo naslovno stran časopisa *Delo*. Kot besedilna vrsta, v kateri avtor vzpostavlja subjektivno, kritično in predvsem utemeljeno razmerje do neke realnosti oziroma dela realnosti – dogodka – se zdi komentar za opazovanje argumentacije zelo primeren. Tako bom v nadaljevanju najprej pokazal nekaj primerov argumentativnih aktov, v katerih deluje mehanizem toposov, potem pa iz teh opažanj poskušal izpeljati nekaj zaključkov.

¹³ Damijan Slabe, *Evropski 11. september*, *Delo* XLVI (12. marec 2004), 1.

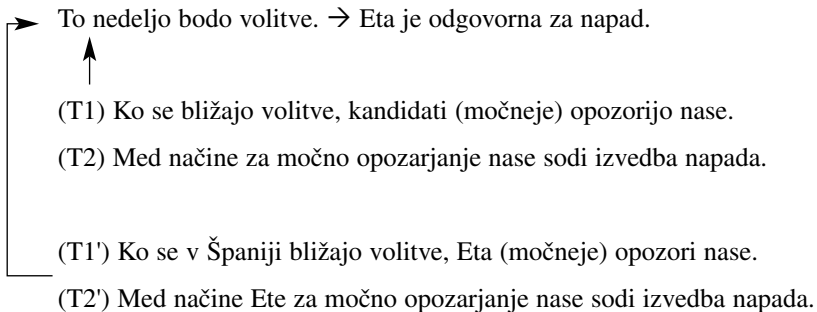
izolirane navajali v teoretičnem delu zgoraj, je ta topos precej bolj »površinski« in lažje določljiv.

Ob tem toposu je mogoče odkriti še več drugih toposov, ki delujejo v ozadju in v temelju navezave vsakega posameznega argumenta od (1) do (4) na sklep *r*. Na katerem argumentativnem principu temelji na primer argumentacija od (1) proti (*r*)? Ali drugače, zakaj si avtor lahko privoščiti tako navezavo dveh elementov diskurza in pri tem ne podvomi v njeno legitimnost in sprejemljivost pri naslovniku? Poglejmo si navezavo (1) → (*r*) поблиže:

To nedeljo bodo volitve. → Eta je odgovorna za napad.

Ta argumentativna navezava temelji na toposu ali celo svežnju več toposov, ki so v španski zavesti gotovo bolj zakoreninjeni kakor morda pri nas. Bolj ali manj univerzalen je prvi izmed toposov, ki omogočajo konkretno argumentacijo in bi se glasil nekako takole: »Ko se bližajo volitve, kandidati (močnejše) opozorijo nase« (T1). Ta topos je verjetno razširjen in deluje, odkar poznamo volitve ali sploh kakršen koli boj za oblast. V konkretnem primeru bi ga lahko sicer bolj omejili in v strožji obliki rekli takole: »Ko se v Španiji bližajo volitve, Eta (močnejše) opozori nase« (T1'), vendar je splošnost takega toposa že bolj vprašljiva, zato se v podobne podrobnosti ne kaže spuščati.

Gotovo pa moramo v zagovor zgornjega argumentativnega gibanja predpostaviti še nekaj drugega. Ni namreč dovolj, da organizaciji Eta pripišemo, da je imela zaradi volitev motiv za »opozorilo nase«, ampak je potrebno upoštevati tudi drugi topos, ki nastopa v globinski strukturi obeh predikatov v argumentativni navezavi. Ta bi se lahko glasil »Med načine za močno opozarjanje nase sodi izvedba napada« (T2). Na ta način dobimo popolno globinsko sliko zgornjega argumentativnega postopka. Prav tako bi v specifičnem primeru lahko zamejili tudi drugi topos, ki bi se potem glasil nekako takole: »Med načine Ete za močno opozarjanje nase sodi izvedba napada« (T2'). Če povzamem, potem se argumentativna navezava (1) opira na vsaj dva toposa – (T1) in (T2) oziroma (T1') in (T2'):

6.2 Drugi primer

V nadaljevanju si bomo ogledali še argumentativno navezavo stavkov »*Eta je bila tik pred zlomom*« (4), ki ga avtor uporabi za argument, in »*Eta je odgovorna za napad*« (*r*), ki opravlja vlogo sklepa. Vprašati se moramo, kaj omogoča, da z argumenta (4) sklepamo na sklep (*r*). Iz samega *dejstva*, da je Eta tik pred zlomom, namreč še ne sledi, da je tudi odgovorna za napad. Z drugo besedo bi rekli, da v golem dejstvu, da je nekdo pred svojim lastnim zlomom, ni nobenega jamstva, ki bi omogočalo, da *sklepamo*, da je ta individuum tudi odgovoren za napad. Ta prehod mora biti utemeljen v nekem principu oziroma toposu, ki oba segmenta povezuje v argumentativno navezavo argument (4) → sklep (*r*):

Eta je bila tik pred zlomom. → Odgovorna je za napad.

Dejali smo že, da mora celotna argumentacija zgornje navezave temeljiti na argumentativnem principu, toposu, ki se v splošnejši obliki v tem primeru glasi »Med možne posledice stanja ogroženosti sodi izvedba napada« (T3). Seveda moramo pri tem stanje »biti tik pred zlomom« šteti za eno izmed stanj ogroženosti (kar bi sicer že spet lahko formulirali v obliki novega toposa, ki utemeljuje topos T3). Če bi tudi v tem primeru topos T3 omejili na konkretno, špansko politično situacijo, bi lahko rekli takole: »Med možne posledice stanja ogroženosti Ete sodi izvedba napada« (T3'). Zapišimo to strukturo še shematično:

(4) Eta je bila tik pred zlomom. → Odgovorna je za napad.

(T3) Med možne posledice stanja ogroženosti sodi izvedba napada.

(T3') Med možne posledice stanja ogroženosti Ete sodi izvedba napada.

Podobno bi lahko identificirali tudi topose, ki omogočajo argumentacijo v navezavah (2) → (*r*) in (3) → (*r*), vendar pa bi oba argumenta – »*Organizacija je precej 'načeta'*« in »*Po letu 2000 so zaprli njene pripadnike*« – brez večjih težav lahko umestili kar znotraj toposa, ki govori o ogroženosti.

7 Zaključek

Strukturalizem, ki mu je zavezan Ducrot, opredeljuje celotno avtorjevo pragmalingvistično raziskovanje jezika in njegove manifestacije v realnem diskurzu, zato smo ga z avtorjevimi besedami poimenovali *strukturalizem idealnega diskurza*. Smisla izjave nekega diskurza – tega torej, kar izjava izreče o sami sebi, kar hoče reči – ni mogoče opisati neodvisno od drugih izjav, ki sooblikujejo diskurz oziroma določeno diskurzivno situacijo. Smisel izjave je torej težnja k »orientaciji diskurza v neko natančno določeno smer« (Šumić Riha 1986: 63).

Ta stroga strukturalistična drža je hkrati, kot smo videli, zelo blizu problematiki argumentacije, saj se semantična vrednost izjave slednjič lahko reducira na vrednost

argumenta in vrednost sklepa, ki sta vselej prisotna znotraj neke minimalne izjavne navezave. V najnovejši verziji teorije o argumentaciji to mesto prevzamejo toposi – kot skupna, obča mesta (*lieux communs*) v neki skupnosti. Ducrotova raziskovalna pot se je tu ustavila, odprta pa ostajajo mnoga vprašanja o sami naravi in izvoru toposa, o njegovem ontološkem statusu, o razmerju med toposom in etičnim, o stopnji njihove nazavednosti. Argumentacija je namreč lahko učinkovita do trenutka, ko se njeni uporabniki začnejo zavedati načel, na katerih sloni. Topos je vselej že predpostavljen, občost je njegova vnaprejšnja lastnost, po drugi strani pa ga kot občega konstituira šele nek argumentacijski govor. Vsak realen, možen predikat nekega jezika zato mobilizira nezavedna verovanja, prepričanja, predsodke in sodbe neke skupnosti, prav ta duhovna zakladnica skupnosti pa vzpostavlja pomen predikatov njenega jezika. V tem smislu je vsak komunikacijski dogodek hkrati že oblika argumentacije in argumentacijski govor – kot odmev nekih globljih argumentativnih prisil.

Literatura

Anscombe, Jean Claude in Ducrot, Oswald, 1987: Argumentacija v jeziku. *Vestnik IMŠ* VIII/2. 48–60.

Anscombe, Jean Claude in Ducrot, Oswald, 1988: *L'argumentation dans la langue*. Bruxelles: Mardaga.

Austin, John L, 1990: *Kako napravimo kaj z besedami*. Ljubljana: ŠKUC, Filozofska fakulteta (Zbirka *Studia humanitatis*).

Ducrot, Oswald, 1980: *Les échelles argumentatives*. Paris: Les Éditions de Minuit.

Ducrot, Oswald, 1988: *Izrekanje iz izrečeno*. Ljubljana: ŠKUC, Filozofska fakulteta (Zbirka *Studia humanitatis*).

Ducrot, Oswald, 1989: Argumentacija in argumentativni »toposi«. *Problemi XXVII/1*. 3–18.

Ducrot, Oswald, 1993: *Opérateurs Argumentatifs et Analyse de Textes. Linguistic perspectives on the Roman languages*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins. 45–62.

Ducrot, Oswald, 1996: *Slovenian lectures / Conférences slovènes*. Ljubljana: ISH Inštitut za humanistične študije Ljubljana.

Kunst Gnamuš, Olga, 1989: Argumentacija med subjektom želje in logičnim subjektom. *Filozofski vestnik XI/2*. 125–133.

Kunst Gnamuš, Olga, 1991: *Sporazumevanje med željo, resnico in učinkom*. Ljubljana: Slovensko društvo raziskovalcev šolskega polja.

Leech, Geoffrey, 1996: *Principles of pragmatics*. London in New York: Longman linguistics library.

Moeschler, Jacques in Auchlin, Antoine, 2000: *Introduction à la linguistique contemporaine*. Paris: Armand Colin.

Puc, David, 2004: *Teorija jezika Oswalda Ducrota. Diplomsko delo*. Ljubljana.

Reboul, Anne in Moeschler, Jacques, 1998: *Pragmatique du discours*. Paris: Armand Colin.

Schlamberger Brezar, Mojca, 1997: Argumentacija v jeziku. Kunst Gnamuš, Olga et al (ur.):

Posrednost in argumentacija v govoru. Ljubljana: Pedagoški inštitut, Center za diskurzivne študije (Zbirka *Diskurzivne študije*).

Šumić Riha, Jelica, 1986: Pogovor z Osvaldom Ducrotom. *Problemi XXIV/4–5*. 60–71.

Šumić Riha, Jelica, 1987: O argumentaciji. *Vestnik IMŠ VIII/2*. 61–67.

Šumić Riha, Jelica, 1988: *Realno v performativu*. Ljubljana: Delavska enotnost (Zbirka *Analecta*).

Šumić Riha, Jelica, 1989: Teror besede. *Filozofski vestnik X/2*. 135–138.

Šumić Riha, Jelica, 1995: *Avtoriteta in argumentacija*. Ljubljana: Društvo za teoretsko psihoanalizo (Zbirka *Analecta*).

Velčić, Mirna, 1989: Argumentacija kot diskurz. *Filozofski vestnik X/2*. 121–124.

Verschueren, Jef, 2000: *Razumeti pragmatiko*. Ljubljana: Založba *cf. (*Rdeča zbirka*).

Zdravec Pešec, Renata, 1994: *Pragmatično jezikoslovje: Temeljni pojmi*. Ljubljana: Pedagoški inštitut, Center za diskurzivne študije (Zbirka *Diskurzivne študije*).

Žagar Ž., Igor, 1991: Argumentacija v jeziku proti argumentaciji z jezikom. *Anthropos XXIII/4–5*. 172–185.

Žagar Ž., Igor, 2000: Argumentacija v jeziku: med argumentativnimi vezniki in polifonijo. Esej iz intuitivne epistemologije. *Anthropos XXXII/1–2*. 81–92.